ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК 34: 316. 624

Т. З. Гарасимів
заступник директора ІНПП –
декан повної вищої освіти
д-р юрид. наук, проф.
кафедри теорії та філософії права
В. І. Ряшко
Навчально-науковий інститут права і психології
Національного університету "Львівська політехніка",
канд. іст. наук, доц.
доц. кафедри історії держави і права,

ХРИСТИЯНСЬКА РЕЛІГІЯ В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Молюся,
Господи, молюсь!
Хвалить тебе не перестану.
Т. Г. Шевченко

© Гарасимів Т. З., Ряшко В. І., 2016

На основі наукових, історичних, філософських та релігійних джерел проаналізовано роль і місце християнської релігії в житті та творчості геніального поета Т. Г. Шевченка, оцінку мислителем християнської релігії як важливого чинника формування високої моралі й духовності, а також світогляду.

Ключові слова: Бог, особистість, віра, релігія, християнство, духовність, світогляд, церква, мораль, атеїзм.

Т. З. Гарасымив, В. И. Ряшко

ХРИСТИАНСКАЯ РЕЛИГИЯ В ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВЕ Т. Г. ШЕВЧЕНКО

На основе научных, исторических, философских и религиозных источников проанализировано роль и место христианской религии в жизни и творчестве гениального поэта Т. Г. Шевченко, оценку мыслителем религии как важного фактора формирования высокой морали и духовности, а также мировоззрения.

Ключевые слова: Бог, личность, вера, религия, христианство, духовность, мировоззрение, церковь, мораль, атеизм.

T. Z. Garasymiv, V. I. Ryashko

THE CHRISTIAN RELIGION IN THE LIFE AND WORK OF T. G. SHEVCHENKO

Jn the basis of scientific, historical, philosophical and religious sources in the article analyzed the role and place of the Christian religion in the life and wod of the brilliant poet Taras

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

Shevchenko, rating of philosopher of religion as an important factor in the formation of high morals and spirituality as an individual and all-people.

Key words: God, identity, faith, religion, Christianity, spirituality, church, morality, atheism.

Постановка проблеми. Історія самоствердження української нації трагічна й водночас героїчна та рясніє яскравими талановитими особистостями. До когорти видатних українців належать державні діячі, поети і письменники, науковці та митці. І окремо серед видатних постатей сяє зірка Тараса Григоровича Шевченка. Для нас він назавжди залишиться великим українцем, мислителем, геніальним поетом і художником. Т. Г. Шевченко залишив нам велику ідейно-духовну спадщину, серед якої чільне місце належить світоглядно-християнському осмисленню ролі й місця релігії у формуванні духовності та моралі особистості. Проблему життя і творчості великого Кобзаря аналізувало багато як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, серед яких Д. Багалій, Ю. Барабаш, І. Дзюба, О. Біленький, О. Збужко, І. Ортинський, В. Пахоренко, Є. Сверстюк, В. Смілянська, Г. Хортик, М. Чалий, М. Шевченків, В. Шевчук та ін. Ці та інші вчені не обійшли і проблему місця й ролі християнської релігії в творчості Т. Г. Шевченка, але спеціальних робіт, на жаль, небагато, серед них дослідження В. Пахоренка, Г. Хортик та М. Шевченківа.

Отже, зважаючи на вищенаведене, вважаємо за доцільне звернутись до цієї теми, оскільки вона залишається актуальною і в наш час. У цьому аспекті полягає і мета статті.

Виклад основних положень. У радянській літературі особливо акцентували, що Т. Г. Шевченко був не просто атеїстом, а "войовничим атеїстом". У творах деяких авторів знаходимо перекручені й тенденційно подані факти. Так, М. Новиков писав, що "Шевченко вів непримиренну боротьбу проти українських поміщицько-буржуазних націоналістів, таких як Куліш, Костомаров, що блокувалися з російськими реакційними колами і виступали також на захист релігії, перекладали на українську мову "святе письмо" для поширення його в народі" [1, с.9].

Характеризуючи Т. Г. Шевченка як "войовничого атеїста", М. Новиков зазначає, що М. Драгоманов в дусі українських буржуазних націоналістів показує Шевченка "істинним християнином", але врешті визнав, що в Т. Г. Шевченка є "вільнодумне кощунство" і "навіть безбожні слова й картини"[1, с. 28].

"Попи та їх поплічники, – пише М. Новиков, – дуже боялися впливу Шевченка як атеїста і революціонера на народні маси" [1, с. 30].

Важливо зазначити, що з метою боротьби з християнською релігією деякі дослідники Шевченкової творчості, виконуючи настанови вищих партійно-політичних інстанцій, радянської ідеології, всіляко прагнули довести, що вся творчість поета була суто антирелігійною. Жорстко критикували авторів, які аргументовано доводили, що великий поет і мислитель ніколи не був і не міг бути атеїстом, про що свідчать факти. Так, наприклад Г. Тарновський і В. Аскоченський, були добре знайомі з Т. Шевченком і були з ним у дружніх відносинах, надзвичайно високо у своїх статтях оцінювали творчу діяльність Кобзаря. Захищаючи його від всіляких наклепів, доводили, що Тарас Григорович був істинним християнином. На сторінках журналу "Основа" Г. Тарновський виступив зі статтею "Несколько слов о народности в религиозной жизни", де, відкидаючи бездоказово атеїзм поета, говорить: "Шевченко – поет народний в повному розумінні цього слова, але хто помічав, що в його народній поезії релігійність світиться яскравими променями" [2, с.76].

Редактор журналу "Домашняя беседа" В. Аскоченський, захищаючи Кобзаря після його смерті від наклепництва щодо його релігійності, писав: "Мы знали незабвенного нашего поэта и чутьем слышали прекрасную православно-христианскую его душу. Мы не верим, чтобы человек, написавший "Наймичку", "Невольника", "Катерину", "Гайдамаки" и проч., не был глубоко православным христианином" [2, с. 76]

Дослідники Шевченкової творчості дійшли висновку, що поет був глибоко віруючою людиною, не писав "Я не знаю бога", та ще й з малої літери, у всесвітньо відомому "Заповіті", який, до речі, в автора взагалі був без назви [3, с. 551]. Вчені-шевченкознавці підтверджують, що "Бували випадки, коли в Шевченкових рукописах навмисне переробляли зміст, надаючи їм більшої

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

“атеїстичності”... Отже, до “Заповіту” хтось уставив атеїстичне “Я не знаю бога”, воно зробило це місце нелогічним [3, с. 551].

Імена Бога (понад 1000) перевершують за вживанням усі інші назви в шевченківському творчому спадкові, бо вони відіграють першорядну роль і в поезії, і в народі, і в автобіографічних нотатках, і в його епістолярії [3, с. 551].

Свого часу Юрій Шевельов писав: “Радянські видання поезій Шевченка повні кричущих перекручень і замазувань. Не мігши замазати всю творчість і постать Шевченка суцільною чорною фарбою, видавці, редактори й цензори вкривають її густою мережею чорних плям...” [3, с. 551].

Про те, що Т. Г. Шевченко ніколи не був атеїстом, сказали своє слово В. Винниченко, З. Гузар, М. Драгоманов, Д. Дорошенко, П. Зайцев, Є.Маланюк, І. Огієнко, І. Ортинський, Є. Сверстюк, О. Сирцова, М. Скрипник, С. Смаль-Стоцький та інші відомі шевченкознавці.

Як відомо, у радянській літературі однобічно і тенденційно висвітлювалась творчість великого поета як революціонера і атеїста. Цікаву думку про висловлювання Кобзаря щодо Бога, які дехто сприймав як атеїзм, висловив В. Пахаренко: “Фактично весь “Кобзар” не що інше, як бесіда із Всевишнім: спершу лише запитання, як-от у “Причинній”, згодом і відповіді – прямі або в запитаннях, підтексті. Бесіда ця настільки відверта, що декому навіть здається в певних місцях святотатською чи богоборчою. Проте пам'ятаймо думку знаного теолога І. Ортинського: “Людина може говорити. Якщо вона дійсно говорить з Богом, то немає нічого, чого б вона не сміла йому сказати” [4, с. 107].

Звертаючись до Господа, мислитель інколи докоряє йому – Богові, що він мовчить, коли навколо твориться зло. У відчаї поет вигукує: “Чи, може, радишся з панами, як править миром?”. Т. Г. Шевченко навіть скаже, що люди “Богом забуті” [5, с. 22].

Але він ніколи свідомо не відвертається від свого милосердного Бога. З Ним одним плаче й з Ним радіє: “часом з великого болю в пориві душі й зболілого серця в щирості скаже гостре слово... а за мить у тиші молитви... зі сльозами Його перепрошує й благословляє” [5, с. 10].

Слова “Бог”, “Божий”, “Господь”, “Ісус”, “Христос” вжито в поезії Т. Г. Шевченка 1281 раз. У “Кобзарі” всіх віршованих творів є 218, із них у 143 віршах згадується про Бога. Саме слово “Бог”, зокрема “Ісус Христос”, у Кобзарі вживається аж 600 разів [5, с. 20]. “Таким чином, – робить висновок М. Шевченків, – вживання слова “Бог” засвідчує зв'язок із українською християнсько-культурною традицією, з усім, чого навчився, що здобув і пережив поет” [5, с. 20].

“Бог у творах Шевченка, – зазначає Є. Сверстюк, – трапляється найчастіше. До цього можна було б додати десятки церков, намальованих Шевченком у Києві, Полтаві, Переяславі, Седневі, Чигирині, Почаєві, Василивці... [2, с. 258].

Чи був Т. Г. Шевченко атеїстом? Щоб переконатись в цьому, візьмемо твори Кобзаря. Звертаючись до Пречистої Діви Марії, поет у поемі “Неофіти” уклінно просить Її:

Благословенная в женах,
Святая праведная Мати
Святого Сина на землі!
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марне тратить.
Скорбящих радосте, пошли! —
Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий;
І голос розумом святим
І оживи, і просвіти!

Т. Шевченко, “Неофіти”

Просто нелогічно думати, що Шевченко міг бути атеїстом, його виховували в християнському світоглядові, добре знаючи і цінуючи свою славну історію боротьби запорожців, а його ідеалом були патріоти-козаки. До цього додамо, що для “козацтва були характерними глибока релігійність, ревнивий захист православної віри. Про прихильне ставлення козаків до релігії

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

свідчить існування у межах Війська Запорізького понад 60 церков. Вони постійно відвідували богослужіння та різні молебні. Козак, помираючи, заповідував на церкву ікону, медаль, злиток золота, срібла тощо" [6, с. 166].

"В українській традиції, – зазначає А. Дощенко, – що слугувала духовною основою виховання, завжди було прийнято дотримуватися релігійних засад і в побуті: з молитвою наші предки лягали спати і вставали вранці, вирушали в дорогу, споживали їжу, розпочинали польові роботи. Свою працю на землі український селянин вважав службою Богові. З іконою Божої Матері козаки йшли в походи і перемагали" [7, с. 315|.

У цьому аспекті варто нагадати, що український народ і його вірні сини – запорожці були глибоко релігійними, як і великий український філософ Г. С. Сковорода, якого глибоко поважав, як свого духовного наставника, Т. Шевченко. Г. С. Сковорода любив Бога і постійно звертався до нього. "Образ Христа, – зазначає В. Малахов, – без всяких сумнівів займає центральне місце в філософсько-етичних і богословських міркуваннях Г. Сковороди. Ідеал Христа як морального зразка для людства вже сам по собі робить мандрівного філософа України видатним християнським проповідником" [8, с. 264–265].

Але звернемось за відповіддю до двох відомих діячів М. Драгоманова та А. Луначарського. М. Драгоманов називає Т. Г. Шевченка "щирим християнином і навіть православним". А. Луначарський у своїй знаменитій лекції "Великий народний поет", прочитаній у Парижі в 1911 р., підкреслював, що Т. Г. Шевченко по-своєму був релігійний, він любив Біблію і Євангеліє… наслідував псалми пророків" [9, с. 36]. Слід погодитись з думкою Г. Хортик про те, що "Шевченка називали атеїстом, вибираючи з творів окремі вислови, не дослухаючись до суті написаного. А тим часом поет неодноразово наголошує на своїй глибокій вірі в Господа і говорить про Нього не як про такого, котрий десь там існує. Він – Сущий. Той, хто завжди і всюди" [10, с. 5].

І слово забуте,
Моє слово тихосумне,
Богобоязливе...

У своєму листі до В. Репніної від 25–29 лютого 1848 р. Т. Г. Шевченко прагне відкрити свою душу як істинного християнина. "*Перед благовестом к заутрени пришли мне на мысль слова распятого за нас, и я как бы ожил, пошел к заутрени и так радостно, чисто молился, как, может бить, никогда прежде. Я теперь говею, и сегодня приобщался святых тайн – желал бы, чтобы вся жизнь моя была так чиста и прекрасна, как сегодняшний день! Ежели вы имеете первого или хоть второго издания книгу Фомы Кемпейского "О подражании Христу", Сперанского перевод, то пришлите, ради Бога"* [11, с. 45]. "*Одно спасение от одеревенения книги*" [11, с. 46]. Тарас Григорович в листі просить Репніну прислати йому "Священну воду": "*она оросит мое увядающее сердце"* [11, с. 477]. Т. Г. Шевченко звертається до Варвари Репніної з щирим проханням: "*Молитеся, молитеся, молитва ваша угодна Богу. Она меня оградит от этого страшного бесчувствия, которое уже начинает проникать в мою расслабленную душу*" [11, с. 46]. Так з гнівом у своєму "Щоденнику" за 27 вересня Т. Г. Шевченко, замислюючись над роллю і місцем християнської релігії в формуванні духовності людини, говорить про те, що окрім щирих і побожних християн є такі, хто ходить до храму не із внутрішньої духовно-релігійної потреби в морально-духовному самовдосконаленні, а заради кокетства і моди.

"*Проходя мимо церкви святого Георгия и видя, что двери церкви растворены, я вошел в притвор и в ужасе остановился. Меня поразило какое-то безобразное чудовище, нарисованное на трехаршинной круглой доске. Сначала я подумал, что это индийский Ману или Вешну заблудил в христианское капище полакомиться ладаном и деревянным маслицем. Я хотел войти в самую церковь, как двери растворились и вышла пышно, франтовски разодетая барыня, уже не совсем свежая, и, обратясь к нарисованному чудовищу, три раза набожно и кокетливо перекрестилась и вышла. Лицемерка! Идолопоклонница! И, наверное, б[...]. И она ли одна? Миллионы подобных ей бессмысленных, извращенных идолопоклонниц. Где же христианки? Где христиане? Где*

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

бесплотная идея добра и чистоты? Скорее в кабаке, нежели в этих обезображенных животных капищах. У меня не хватило духу перекрестится и войти в церковь" [11, с. 27].

"Новый Завет я читаю с благоговейным трепетом, – ділиться своїми думками поет з В. Репніною в листі 7 березня 1850 р., – *Вследствие этого чтения во мне родилась мысль описать сердце матери по жизни Пречистой Девы – Матери Спасителя. И другая — написать картину распятого сина ее. Молю Господа, чтобы хоть когда-нибудь олицетворились мечты мои! Я предлагаю здешней католической церкви (когда мне позволят рисовать) написать запрестольный образ (без всякой цены и уговору), изображающий смерть Спасителя нашего, повешенного между разбойниками, но ксендз не соглашается молиться перед разбойниками! Что делать? Поневоле находишь сходство между XIX и XII веком"* [11, с. 53].

"Дожидаем в укреплении нынешнего лета корпусного командира. Думаю просить, чтобы позволил мне в здешнюю церковь безвозмездно написать запрестольный образ во имя воскресения Христова".

У листі до А. І. Толстої від 9 січня 1857 р. Т. Г. Шевченко зізнається, що: "Я *теперь чувствую себя если не совершенным, то, по крайней мере, безукоризненным христианином. Как золото из огня, как младенец из купели, я выхожу теперь из мрачного чистилища, чтобы начать новый благороднейший путь жизни. И это я называю истинным, настоящим счастием"* [11, с. 68].

Т. Г. Шевченко всіма своїми духовними і морально-християнськими чеснотами сприйняв всемогутнього Бога як вищу духовну субстанцію "бо немає правди поза Богом ("Жива правда у Господа Бога")". Він щиро і відверто розмовляє зі своїм Творцем, відкриваючи йому свою душу.

Звертаючись до своїх друзів, Кобзар заповідає їм любити Господа Бога та свою рідну Україну:

То воля Господа. Годіть!
Смирітеся, молітесь Богу
І згадуйте один другого.
Свою Україну любіть.
Любіть її... Во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.

Підкреслимо, що в останньому вірші, написаному 14 лютого 1861 року, тобто за дванадцять днів до смерті, важкохворий поет звертається до Бога, внутрішньо відчуваючи кінець свого земного буття.

Вози в далекую дорогу,
На той світ, друже мій, до Бога,
Помолимось Богу.
Та й рушимо тихесенько
В далеку дорогу...

Аналіз творчості великого Кобзаря дає підстави стверджувати, що все його життя – це постійний діалог з Богом, звернення з проханням до Всевишнього. Мислитель і поет постійно просить Бога надати сили і наснаги рідному народу в боротьбі за своє соціальне і національне визволення.

Висновок. Тарас Григорович Шевченко не залишив нам спеціальних богословських трактатів, але його твори як поета і художника, філософа й мислителя зберігають свою актуальність, вони завжди у всі часи будуть потрібні.

Відомо, що християнство споконвічно сприймалося українським народом як система загальнолюдських моральних цінностей і настанов. Тому не випадково теми релігії, релігійно-філософського світосприйняття у творчості Т. Г. Шевченка посідали значне місце.

Нині все більше людей звертаються до християнської релігії як джерела духовної наснаги, вона є засобом регуляції і регламентації соціальної поведінки та внутрішніх мотивів діяльності. Як форма суспільної свідомості і світогляду, вона є однією з найважливіших і найпоширеніших галузей духовної культури.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

Варто наголосити, що християнська релігія в творчості Т. Г. Шевченка посідає особливе місце як важливий чинник моралі і духовності. Великий Кобзар постійно наголошував, що дотримання християнських моральних норм та їх принципів не тільки сприяє очищенню, а й спрямовує справи і вчинки людей на шлях добра, правди і справедливості.

Релігія завжди була своєрідною духовно-моральною опорою суспільства, тому на сучасному етапі стає важливим фактором цілісного духовно-морального самовідтворення нації.

Минають роки, та не минає живучість, актуальність Шевченка, благородність душі Кобзаря, велич і могутність його слова. Крім того, зростає відповідальність нащадків не закопати, не загубити того великого скарбу, який залишив нам пророк і мислитель.

1.Новиков М. Атеїзм Т. Г. Шевченка / Тарас Шевченко: поеми та вірші / М. Новиков. – К.: Держ. вид-во художньої літератури. – 1954. – С. 3–34. 2. Сверстюк С. О. Шевченко понад часом / С. О. Сверстюк. Есеї. – Луцьк; Київ: ІЗМА "Терен"; ТОВ "Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2011. – 280 с. 3. Кобзар. – Х. ВД "Школа", 2014. – 576 с. 4. Пахоренко В. І. Незбагненний апостол / В. І. Пахоренко. – Черкаси: Брама – ІСУЕП, 1999. – 296 с. 5. Шевченків М. Бог Сущий в поезії Кобзаря / М. Шевченів. – Терпопіль: Астон, 2008. – 168 с. 6. Красносілецький Д. П. Історія України (до 1900 р.): навч.-метод. посіб. / Д. П. Красносілецький. – 3-тє вид., випр. і доп. Хмельницький: ПП Гонта А. С., 2013. – 452 с. 7. Дощенко А. Г. Роль співпраці церкви, держави і суспільства в моральному вихованні людини // Наука і вища освіта: тези доповідей XXI Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених, м. Запоріжжя, 18 квітня 2013 р. У 2 т. / Класичний приватний університет / А. Г. Дощенко. – Запоріжжя: КПУ, 2013. – Т. 1 – С. 315–317. 8. Малахов В. Уязвимость любви / В. Малахов. – К.: Дух і Література, 2005. – 560 с. 9. Луначарський А. В. Великий народний поет. Тарас Шевченко / А. В. Луначарський. – К.: Видавництво Академії наук УРСР., 1961. – 39 с. 10. Хортик Г. Слово матері, християнки, вчителя рідної мови // Шевченків М. Бог Сущий в поезії Кобзаря / Г. Хортик. – Тернопіль: Астон, 2008. – 168 с. 11. Тарас Шевченко. Щоденник. Листи / за заг. ред. Лариси Івшиної. – Видання перше. Бібліотека газети "День", "Україна Incognita". ПрАТ "Українська прес-група", 2013. – 80 с. 12. Юркевич П. Д. Вибране / П. Д. Юркевич. – К.: Абрис, 1993. – 416 с.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua